

MÛSÂ-NÂME (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)

AŞÇI, Ufuk Deniz (2012), *Mûsâ-nâme (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)*, Konya: Palet Yayınları, 235 s., ISBN 978-605-61314-3-1

Muhsin UYGUN*

Kıssalar, ders çıkarılması gereken olaylardır. Tarihî ve dinî öneme sahip insanların yaşadıkları olaylar hikâyeye şeklinde anlatılır. Bu sayede insanların bilinç kazanması sağlanır. Türk edebiyatı tarihine bakıldığında Kıssa-i Yusuf, Kıssa-i Musa, Musa-name gibi adlarla bir peygamber etrafında oluşturulan kıssaların yanında, Kısasü'l-Enbiya, Kıssa-i Enbiya gibi adlarla birden fazla peygamber etrafında oluşturulan kıssalar yer almaktadır. Hz. Musa etrafında oluşturulan kıssalar, kısasü'l-enbiya tarzı eserlerde çokça yer almasına rağmen müstakil bir eser olarak çok fazla ele alınmamıştır. Anadolu sahasında yazılan *Kıssa-i Mûsâ 'Aleyhi's-Selâm Ma'a Firavon Kavmihi Min Ehli'l-Küfr ve'z-Zalâm*¹ ile tanıtımını yaptığımız Çağatay sahasına ait *Mûsâ-nâme* adlı eserler doğrudan Hz. Musa kıssasını konu edinmektedir.

Aşçı tarafından yayınlanan *Mûsâ-nâme* adlı eser; *Giriş, Sonuç, İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Türkiye Türkçesine Aktarma, Dizin ve Tıpkıbasım* bölümlerinden oluşmaktadır.

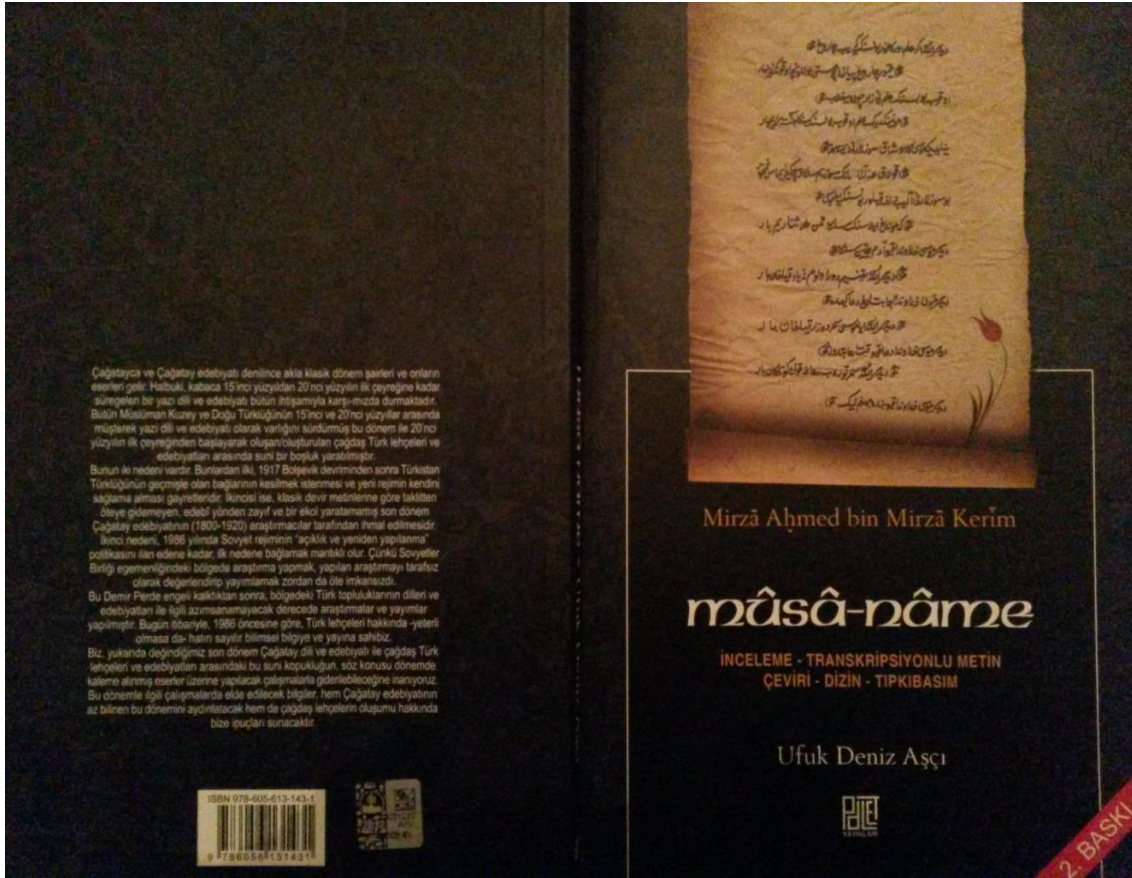
Yazar, *Söz Başı*'nda (s. 9-10) son dönem Çağatay dili ve edebiyatı ile çağdaş Türk lehçeleri arasında bir kopukluk olduğundan bahsetmiş, Çağatay Türkçesinin son döneminde kaleme alınan eserler üzerine yapılacak çalışmalarla bu kopukluğun giderileceğini belirterek böyle bir çalışma yaptığını dile getirmiştir. Ayrıca yazar, kitabı oluşturan bölümler hakkında kısa bilgiler vermiştir.

Araştırmacı, *Giriş* (s. 11-21) bölümünü beş alt başlığa ayırmıştır. Bu alt başlıklar şunlardır: *Çağatay Edebiyatı, Çağatay Edebiyatının Son Dönemi, Mûsâ-nâme, R. Shim'on Hakham'ın Mûsâ-nâme'si ve Dil Özellikleri Bakımından Mûsâ-nâme'nin Klasik Çağatay Metinlerinden Farkı*.

* Okt., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türk Dili Bölümü. muygun@konya.edu.tr

¹ Bu eser Gökhan ÖLKER tarafından çalışılmıştır:

Gökhan ÖLKER, (2013), *Kıssa-i Mûsâ 'Aleyhi's-Selâm Ma'a Firavon Kavmihi Min Ehli'l-Küfr ve'z-Zalâm*, Konya: Palet Yayınları.

Eserin Kapak Fotoğrafi

Çağatay Edebiyatı başlığı altında, Çağatay Türkçesinin yazı dili olarak kullanıldığı yüzyıllar ve coğrafyalardan bahsedilmiştir. Çağatay Türkçesi ve edebiyatı hakkında yapılan araştırmalarda, bu devrin hangi dönemlere ayrıldığı ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürüldüğü belirtilmiş, bu çerçevede A. N. Samoyloviç'in 1928 yılında yayımladığı *K istorii literaturnogo sredneaziatskoturetskogo yazıka* adlı makalesinde, Orta Asya edebî Türk dili ile ilgili yapmış olduğu tasnife, Fuat Köprülü'nün İslâm Ansiklopedisindeki *Çağatay Edebiyatı* maddesinde yaptığı tasnife, M.A. Şçerbak'ın 1953 yılında yayımlanan *K istorii uzbekskogo literaturnogo yazıka drevnogo perioda* adlı makalesinde Eski Özbekçe adıyla yapmış olduğu tasnife ve Çağatay Türkçesi ve edebiyatı hakkında en kapsamlı araştırmaları yapan ve bu dönemin gramerini kaleme alan Janos Eckmann'ın Orta Asya edebî Türk dili ile ilgili yapmış olduğu tasnife yer verilmiştir.

Çağatay Edebiyatının Son Dönemi adlı bölüme yazar şu bilgi ile başlamaktadır: "Üzerinde çalıştığımız *Mûsâ-nâme* adlı eser, dil özelliklerine göre, Köprülü'nün *Gerileme ve Çökme Devri* (17.-19. yy), Samoyloviç ve Şçerbak'ın *Özbekçe*, Eckmann'ın *Klasik Sonrası Devir* diye tanımladığı dönemde yazılmış olmalıdır."

Bu açıklamadan sonra yazar, 19. yüzyıl boyunca Türkistan'ın kültür hayatında gözle görülür bir değişme ve iyileşme olmadığını, eğitim seviyesinin düşük, kültürel gelişimin ise çok yavaş olduğunu ifade etmiştir. Benzer durumun edebiyat için de geçerli olduğunu, bu yüzyılda Buhara Hanlığı'nda dikkati çeken hiçbir Çağatayca eser yayınlanmadığını belirtmiştir. Bunun yanında Hive ve Hokand'da Çağatay Türkçesinde canlı bir edebî faaliyet olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca bu dönemdeki şair ve yazarların klasik devirdeki konuları kötü bir şekilde taklit ettiklerine de değinmiştir.

Mûsâ-nâme adlı bölümde, yazar eseri nasıl bulduğunu şu sözlerle anlatmıştır:

“1995 yılının Nisan ayında, Özbekistan'ın Namangân şehrini gezerken, bir caminin kapısında satılırken gördüğüm bu küçük taş baskısı metin, sırf başlığından dolayı dikkatimi çekmişti. O zamana kadar Türk edebiyatında - Türkiye de dâhil bütün Türk dünyası- Mûsâ peygamberin Kuran'da geçen kıssası ve bu kıssa temel alınarak menkıbeleşen hayatının klasik edebiyatımızda çokça konu edildiğini biliyordum ama Mûsâ-nâme başlığını taşıyan bir mesnevinin varlığından haberdar değildim. Taş baskısı yoluyla çoğaltılmış, sadece yazarı ve yazarın mahlası belirtilen, yazıldığı yere veya basıldığı zamana dair hiçbir bilgi olmayan bu eseri okumaya başladığımda, Çağatay edebiyatının veya bu edebiyatın en sadık takipçisi olan Özbek Türkçesinin manzum bir metni olduğunu gördüm. Taş baskısı metinde baskı yeri ve tarihi olmadığı için, eser hakkında daha fazla bilgi toplamak ümidiyle bir hafta sonra aynı cami önünde, bu eseri aldığım kişiyi buldum. Benim, adı Şerzat olan kişiden satın aldığım nüsha fotokopiydi. Mutlaka eserin aslının yerini biliyor olmalıydı. Bunu ona sordum. Namangân'daki bir kütüphanenin ismini verdi ve eserin aslını orada bulabileceğimi söyledi. Heyecanla denilen yere gittim. Fakat orada böyle bir eser yoktu. Yanlış yönlendirilmişim. Bir daha Şerzat'ı görmedim.”

Aşçı; *Mûsâ-nâme* ve yazarı Mirza Ahmed bin Mirza Kerim hakkında elde edebildiği bilgilerin sınırlı olduğunu, hatta eserin yazarı hakkında hiçbir bilgiye ulaşamadığını şu sözlerle ifade eder: "Mahlası Âzâd olan Mirza Ahmed bin Mirza Kerim ismi ulaşabildiğim hiçbir kaynaktan geçmemekte veya sahanın uzmanı kişilerce bilinmemektedir."

Eserin bulunuşuyla ilgili açıklamadan sonra yazar, *Mûsâ-nâme* hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Mûsâ-nâme, 46 sayfadan oluşan, her sayfasında on beş mısra bulunan bir eserdir. Sayfa numaraları Arap rakamlarıyla numaralandırılmış, sonradan yanına günümüzde kullanılan rakamlar elle ilave edilmiştir. Eserde aruz vezni ustalıklı kullanılmıştır. Bazı harf, sözcük ve mısra eksiklikleri taş baskısından kaynaklanmaktadır.

Eser, Hz. Musa'nın Tûr dağında Allah ile konuşmasını konu edinen, mefâilün/mefâilün/faülün vezniyle başlayan, mefâilün/mefâilün/mefâilün/mefâilün vezniyle devam eden ve nihayetinde 4+4+4 duraklı 12'lik hece vezniyle bitirilen Mûsâ-nâme adlı bir mesneviden, *Bibî Rabia Mersiyesi* adlı 12 bentlik muhammes ve *Gazel-i Diger Mersiye* adlı 17 bentlik müseddesten oluşmuştur.

42 beyitlik giriş bölümünden sonra Hz. Musa'nın Allah'tan istediklerini sıraladığı yeni bir bölüme geçilir. Bu bölümden itibaren mesnevi 4 mefâilün vezniyle devam eder. Üç beyitlik geçiş bölümünden sonra Allah'ın Hz. Musa'ya sorular sorduğu bölüm gelir. Bu bölüm 28 beyitten oluşur. Allah'ın Hz. Musa'ya cevaplar verdiği bölüm yine aynı vezinle ve 11 beyitle oluşturulmuştur. Hz. Musa'nın "Ben mi yoksa Muhammed mi yakın dostun?" diye sorduğu bölümün vezni aynıdır. 55 beyitten oluşur. Hz. Musa'nın Allah'tan rızalık istediği bölüm de aynı vezinle oluşturulmuştur ve bu bölümde 11 beyit vardır. Buradan itibaren 4+4+4 duraklı 12'lik hece vezniyle kaleme alınan bölümler başlar. Hz. Musa'nın iyi ve kötü ümmetlerinin kimler olduğunu Allah'tan sorup öğrendiği bölüm 30 beyitten oluşmuştur. Peygamberler ve Allah'ın cennette mümin kullara yüzlerini gösterdiği ve onlar adına ziyafetler verdiği bölüm ise 24 dörtlükten oluşmaktadır.

Allah'ın yüzünü kullarına gösterdiği ve onlara ziyafet verdiği bölüm 7 dörtlük, 4 beşlikten oluşmuştur. Son iki bölümün kafiye şeması aaab cccb dddb şeklindedir.

Buradan itibaren Mûsâ-nâme biter ve Bîbî Rabia Mersiyesi başlığını taşıyan muhammes başlar. Muhammesin vezni *fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün*'dür. Kafiyesi *aaaaa bbbba cccca* şeklindedir. Bibi Rabia, şairin kızıdır. Şair ölen kızının ardından mersiye yazmıştır. Bu muhammes 12 bentten oluşmuştur.

Eser Gazel-i Diger Mersiye adlı 17 bentlik bir müseddesle biter. Vezni 4 mefâilün'dür. Kafiyesi *aaaaaa bbbba cccca* şeklindedir.

R. Shim'on Hakham'ın *Mûsâ-nâme'si* adlı bölüme yazar şu ifadelerle başlar: "1999 yılında internette yaptığım tarama sonucunda Musa-nama ismine tesadüf ettim. Bu isim, yayımlanmış bir kitabın adında vardı: *The Musâ-nâma of R. Shim'on Hakham*. Editörlüğünü Herbert H. Paper'in yaptığı bu eser, Cinninati'de *Hebrew Union Collage-Jewish Institute of Religion* desteğiyle *Hebrew Union Collage Press*'e 1986 yılında bastırılmıştır.

Eseri incelemeye ve yayımlamaya karar verince, 2008 yılında, Kanada'da yaşayan bir arkadaşım vasıtasıyla kitabı aldım. Eser elime geçmeden evvel Mûsâ-nâme, belki de Mirza Ahmed bin Mirza Kerim hakkında bilgiler edinebileceğimi umuyordum. Fakat sonuç beklediğim gibi olmadı. Eser, otuz sayfadan oluşan önsöz ve giriş hariç, Hz. Musa'nın hayatını ve mücadelesini anlatan 518 sayfalık İbrani alfabesiyle ve İbranice yazılmış mensur bölümden oluşturulmuştu.

Her ne kadar beklentilerimizi karşılama da, bu eser sayesinde Mirza Ahmed bin Mirza Kerim'in -kesinlikle Müslüman, kuvvetle muhtemel Özbek veya Uygur Türkü- neden Türklerin veya Müslümanların pek rağbet etmediği bir konuyu kaleme aldığını öğrenmiş olduk."

Araştırmacı bu bilgilerden sonra R. Shim'on Hakham ve eser hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Aşçı, vermiş olduğu bilgiler ışığında üzerinde çalıştığı eseri ilgilendiren bazı önemli sonuçları 4 madde hâlinde açıklamıştır.

Dil Özellikleri Bakımından Mûsâ-nâme'nin Klasik Çağatay Metinlerinden Farkı adlı alt başlıkta yazar, ses ve şekil bilgisi kuralları ışığında, 16 madde hâlinde eserin klasik Çağatay metinlerinden farkını ortaya koymuştur. Bu maddelerden bazıları şöyledir:

*+nİñ ilgi hâli eki bir örnek dışında kullanılmaz. Bunun yerine son devir Çağatay Türkçesinin en belirgin özelliği olan +nI kullanılır.

*Mûsâ-nâme'de kullanılan bul "bu" işaret sıfatı klasik dönem metinlerinde yoktur.

*Eserde bulunma hâli eki hep d'li şekillerde kullanılmıştır. Ünsüz uyumunu bozmuştur.

*Mûsâ-nâme'de çokluk üçüncü şahıs için -ş- ortaklaşma eki kullanılmıştır (kilişün "gelsinler") Bu yapıya klasik Çağatay Türkçesinin metinlerinde rastlanmaz. Fakat buna benzer örnekler çağdaş Türk lehçelerinde (Özbek, Yeni Uygur, Kırgız vb.) bulunmaktadır.

*Eckmann'ın istek ekleri olarak kabul ettiği, klasik dönem metinlerinde kullanılan çokluk birinci şahıs emir ekleri -(A)II, -(A)IIñ, -(A)IIIm'dır. Mûsâ-nâme'de kullanılan çokluk birinci şahıs emir ekleri tarihî Kıpçak metinlerinde görülen -AIIk şeklinin devamıdır: -AIIk, -AIIk.

* Klasik Çağatay Türkçesi metinlerinde fiil kök ve gövdelerine -GU sıfat-fiil eki ile iyelik ekleri getirilip bar/yok sözcükleri eklenerek bir istek yapısı

oluşturulurdu (kelgüm bar “gelesim var, gelmek istiyorum”). Mûsâ-nâme’de bu yapıya benzer, fakat sıfat-fiil eki olarak -r, -Ar eklerinin kullanıldığı bir istek yapısı vardır (kılarım bar “yapasım var, yapmak istiyorum”). -r, -Ar sıfat-fiil ekleriyle yapılan bu istek kipi, çağdaş Karacay-Malkar Türkçesinde kullanılmaktadır.

Sonuç (s. 22) bölümünde, eser hakkında genel bir değerlendirme yapılmış, giriş bölümünde eser hakkında verilen detaylı bilgiler ışığında burada eserin önemine değinilmiştir. Sonuç bölümünden sonra Transkripsiyon alfabesi, kısaltmalar ve kaynaklar verilmiştir.

İnceleme (s.31-112) bölümünü araştırmacı iki alt başlık altında vermiştir. Bu başlıklar şunlardır: Ses Bilgisi ve Şekil Bilgisi.

Ses Bilgisi başlığı altında metindeki ses olayları hakkında bilgiler verilmiş, bu bilgiler verilirken ses olayları *Ünlü uyumu, ünlü değişimleri, ünlü düşmesi, ünlü türemesi, ünlü birleşmesi, ünsüz uyumu, ünsüz değişimleri, ünsüz düşmesi, ünsüz türemesi, ünsüz ikizleşmesi, göçüşme, kaynaşma ve hece düşmesi* gibi alt başlıklara ayrılmıştır.

Şekil Bilgisi bölümü; *yapım ekleri, isim, sıfat, zamir, zarf, fiil, bağlaç, edat ve ünlem* gibi başlıklara ayrılarak oluşturulmuştur. Bu başlıklar altında, eserdeki şekil bilgisi özellikleri incelenmiş, her başlık için çok sayıda örnek verilmiş, örnekler verilirken kelimelerin metindeki yerleri belirtilerek verilen örneklerin metin üzerinde görülmesi sağlanmıştır.

Transkripsiyonlu Metin (s.113-144) bölümünde Arap harfleriyle kaleme alınmış olan metnin transkripsiyon harflerine aktarılmış şekli verilmiştir. Transkripsiyonlu metin oluşturulurken vezin gereği değişiklik yapılan kelimeler, yapılan ulamalar ve düzeltmeler dipnotlarla gösterilmiştir.

Türkiye Türkçesine Aktarma (s.145-168) bölümünde transkripsiyonlu metin, genel itibariyle manzumelerin yapılarına sadık kalınarak, devrik yapıların çok olduğu bölümlerde serbest çeviri tekniği kullanılarak Türkiye Türkçesine çevrilmiştir.

Dizin (s.169-210) bölümünde, metinde geçen kelimelerin alfabetik dizini verilerek metnin söz varlığı ortaya konulmuştur. Bazı kelimelerin yanına parantez içerisinde (A.) veya (F.) şeklinde kısaltmalar verilmiştir. Bu sayede metindeki Arapça ve Farsça asıllı kelimeler belirtilmiştir. Eserin dizin bölümü oluşturulurken *Kutadgu Bilig III İndeks* kitabındaki usûle uyulduğu, bu usûlün yeterli olmadığı yerlerde Yakup KARASOY’un *Satır Altı Tercümeli Bir Fıkıh Kitabı* ve Günay KARAAĞAÇ’ın *Lutfi Divânı*’ndaki usûle uyulduğu dile getirilmiştir.

Tıpkıbasım (s.211-235) bölümünde, eserin Arap harfli metninin tıpkıbasımına yer verilmiştir.

Böyle bir eseri bilim camiasına kazandırdığı için Sayın Doç. Dr. Ufuk Deniz AŞÇI’yı tebrik eder, başarılı çalışmalarının devam etmesini temenni ederiz.